

HEZÂRESPİLER

(bk. LUR-ı BÜZÜRG).

HEZARFEN AHMED ÇELEBİ

Yaptığı özel bir aletle İstanbul'da Galata Kulesi'nden havalanarak Boğaz'ı geçip Üsküdar'a indiği rivayet edilen Türk bilgini.

XVII. yüzyılda yaşayan Ahmed Çelebi'ye ilgili bilgiler sadece Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sine dayanmaktadır. Çeşitli fen ve sanatlardan anladığı için "bin fenli" anlamında Hezarfen unvanıyla anılan Ahmed Çelebi uçuş ile ilgili araştırma ve deneylerini Okmeydanı'nda yapmıştır. Rüzgârın şiddetli olduğu sıralarda "kartal kanatları" olarak nitelendirilen aletle defalarca uçmuş, böylece rüzgâra karşı uçuşun kaldırma kuvveti temin edeceği kanaatine varmıştır. Daha sonra da Galata Kulesi'nden havalanarak İodos'a karşı uçmuş ve Üsküdar'da Doğançılar meydanına inmiştir. Bu olayı Sarayburnu'nda Sinan Paşa Köşkü'nden seyreden devrin padişahı IV. Murad Ahmed Çelebi'ye 1 kеше altın ihsan etmiş ve "Bu âdem pek hafv edilecek bir âdemdir, her ne murad edirse elinden gelir, böyle kimselerin bekası câiz değil" diyerek Cezayir'e sürgün etmiştir (Evliya Çelebi, I, 670).

Hezarfen Ahmed Çelebi'nin Galata Kulesi'nden Doğançılar'a kadar 3200 metrelik mesafeyi uçuşu, kol ve kas gücüyle kuşları takliden kanat çırpması ile mümkün değildir. Günümüz aerodinamik bilimin ışığı altında incelendiğinde bu uçuşun, ancak hava akımlarından faydalanarak yükselip ilerleyebilen, bugün daha ziyade tatil yörelerinde amatör bir spor olarak yapılan ve yekpare kanatlarla havada kalıp süzülme esasına dayanan bir çeşit basit planörle mümkün olabileceği sanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 670; Yavuz Kansu - Sermet Şensöz - Yılmaz Öztuna, *Havacılık Tarihinde Türkler*, Ankara 1971, s. 36-38; Yavuz Kansu, "Planör", *TA*, XXVII, 54-55; "Hezarfen Ahmed Çelebi", *ML*, V, 816.

MUSTAFA KAÇAR

HEZARFEN İBRÂHİM EDHEM

(bk. EDHEM EFENDİ, Hezarfen).

HEZARGRAD

Kuzeydoğu Bulgaristan'da bugün Razgrad adıyla anılan eski bir Osmanlı şehri.

Ruşçuk'un 60 km. güneydoğusunda Varna-Ruşçuk demiryolu üzerinde, Ak Lom ırmağı kıyısında bulunmaktadır. Deliorman bölgesi sınırında yer alan şehir, XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa tarafından, Osmanlı hâkimiyeti öncesinden beri Alevî-kızılbaş temayüllü Türkmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı kesimde Sünnî İslâm'ı kuvvetlendirmek amacıyla inşa edilen külliyein etrafında kurulmuş olup camileri, mescitleri, hamamları, tekkeleri ve mahalleleriyle kısa sürede bir Türk İslâm merkezi haline gelmiştir.

Bugünkü Hezargrad'ın bulunduğu yerde daha eski bir yerleşmenin olup olmadığı bilinmemekle birlikte eski bir Roma şehri olduğu sanılan Abrittus'un harabeleri 2 km. kadar güneyde yer almaktadır. Milâttan sonra VI ve VII. yüzyıllardaki Slav istilâsı sırasında bu eski Roma şehri harabeleri üzerinde iskânın sürdüğü tesbit edilmektedir. Yapılan araştırmalar, Uz ve Peçenekler'in akınları ile bölgenin tahribata uğradığı 1000 yılından kısa bir süre sonra buradaki Slav-Bulgar varlığının sona erdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde hemen hemen bütün Kuzeydoğu Bulgaristan kesimindeki yerleşmeler ortadan kalkmış, halk Balkan dağlarına ve bunların eteklerindeki vadilere çekilmişti. Bu şiddetli akınlar Bizans kroniklerinden çok iyi bilinmekte ve yapılan arkeolojik kazıların sonuçları ile de teyit edilmektedir. XIII. yüzyılda ise Hezargrad bölgesinin doğusundan daha verimli olan batı kısmında, Balkan eteklerinden gelen Bulgar kolonistler tarafında yeni yerleşim birimleri kurulmuş, doğu kesimindeki az yağmur alan, suyu kıt bölge büyük ölçüde boş kalmıştır.

Bölgeye yönelik ilk Osmanlı akınları XIV. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşti. Vezîriâzam Çandarlı Ali Paşa 1388-1389 kışında bu bölgeyi ele geçirdi, 1393'te ise fetih tamamlandı. Fetihden sonra bu küçük ve yerleşmeye açık olmayan bölge Çernova (Çerven) kazasının bir parçasını teşkil etti. Ayrıca Tuna üzerindeki Rusçuk'u Şumnu ve Trakya'ya bağlayan eski

ve önemli bir yol Hezargrad'ın bulunduğu yerin batısından geçmekteydi.

Bulgar tarihçileri, Hezargrad'ın XIV. yüzyılın sonlarına kadar önemli bir Bulgar şehri ve iş merkezi olduğunu, Osmanlı fethiyle buranın tamamen yakılıp yıkıldığını, halkının katliama uğradığını veya kovulduğunu iddia etmekte, tahrip edilen bu şehrin eski Abrittus'un harabeleri üzerinde kurulmuş bulunduğunu ileri sürmektedirler. Ancak XII, XIII ve XIV. yüzyıl Bizans ve Bulgar kroniklerinde böyle bir bilgiye rastlanmadığı gibi arkeolojik çalışmalar, bu eski yerleşme merkezinin 1000 yılından kısa bir süre sonra dağıldığını açık olarak göstermektedir. Ayrıca Abrittus kalıntılarının, Bulgarca bir şahıs ismi ve aynı zamanda eski bir Slav yağmur tanrısının adı olan Hraz'ın şehri anlamında "Hrazgrad" şeklinde adlandırıldığı da belirtilmektedir. Hoca Sâdeddin Efendi'nin eserinde geçen Hezargrad yazılışının buna delil olarak gösterilmesi ise doğru olmamalıdır. Zira bu eserde "Çetr-Hezar" kelimesi geçmekte ve bu da Ali Paşa tarafından ele geçirilen şehirlerin adlarını sıralayan Neşrî'nin eserinden alınan bilginin yanlış aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hezargrad bölgesini içine alan Niğbolu sancağına ait 1479 ve 1485 tarihli defterlerde ve 1516 tahririnin kaybolmuş bir parçasının da yer aldığı 1530'da tanzim edilmiş Rumeli eyaleti icmal defterinde (BA, TD, nr. 370) Hezargrad adına rastlanmamaktadır. Bu defterler, Hezargrad'ın bulunduğu bölgenin XV. yüzyılın sonlarından itibaren yavaş yavaş Anadolu'dan gelen göçmenlerin yerleşmelerine sahne olduğunu açıkça göstermektedir. Bu göç ve koloni hareketi sonucunda bölgede irili ufaklı yeni birçok köy kuruldu. Özellikle 1525'ten sonra bu hareket hız kazandı ve 1550'ye kadar aynı şekilde sürdü. Kolonileşmeden önce bu bölgede, Şeyh Bedreddin hareketi sırasında da devlet için sıkıntı kaynağı olan küçük bir gayri Sünnî Türk nüfusu bulunmaktaydı. Torlak (bugün Hlebarevo) adlı köy kolonizatör dervişler tarafından tesis edilmişti, ayrıca XVI. yüzyılda yeni kurulan köyler arasında "aşıklar, sülfiiler, abdallar" gibi adlar taşıyan köyler de buna benzer bir iskâna sahne olmuştu. Hezargrad'ın doğu kesiminde Deliorman'da Ortaçağ Bulgar Devleti zamanından kalma Kalovo, Çerkovna, Lipnik veya Hârşovo gibi köyler mevcudiyetlerini sürdürmüştü. Ancak bu köylerin nüfusu, XIV. yüzyıldaki genel demografik azalma ve halkın dağ köylerine ve vadile-

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ

(bk. HÜSEYİN EFENDİ, Hezarfen).

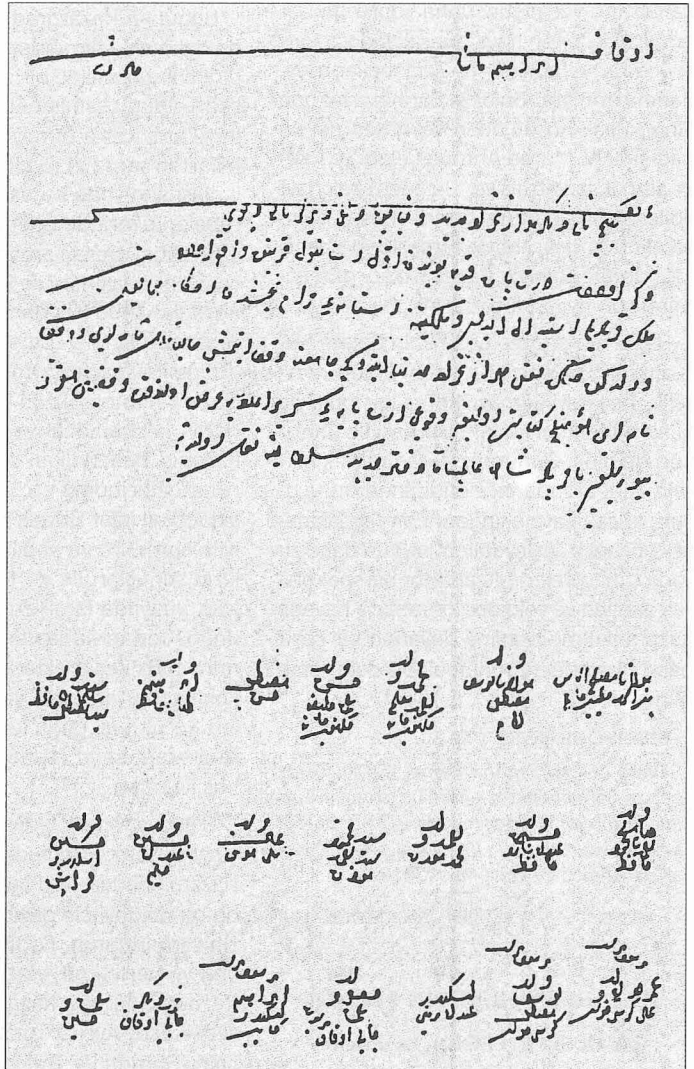
re çekilmesi sırasında boşalmıştı. Buralar yeni gelen Türk göçmenlerce iskân edilmiş, adları da mahallî hâtıralarda yaşadığı için değişmemiş, hatta bugüne kadar ulaşmıştır. Hezargrad'ın batısındaki Bulgar köylerinin (Gagovo, Opaka, Krepča veya Palamaritsa) bir kısmı ise bu dönemde İslâmlaşmıştır.

Çevresi giderek yoğun Türk müslüman yerleşmesine sahne olan Hezargrad'ın bir şehir merkezi olarak kuruluşu 1527'den kısa bir süre sonrasına rastlar. Anadolu'da Kalenderoğlu İsyanı'nı bastıran İbrâhim Paşa, eski Abrittus / Hezargrad harabelerinin kuzeyinde 2 km. mesafede yeterli su sağlayacak Ak Lom ırmağının kıyısında gelişmeye uygun bir yerde cami, medrese, mektep, kervansaray, hamam ve dükkânlardan ibaret bir külliye inşa ettirerek şehrin temellerini atmış oldu. Buraya içlerinde hatip, imam, müezzin, müderris de bulunan yirmi bir kadar görevli tayin etti; vakıf kurarak Kayacıkpınarı, Duymuşlar, Dobrova ve Hasanlar adlı köylerin vergi gelirlerini vakfa aktardı. Bugün mevcut bulunan eski Osmanlı kayıtları, Hezargrad'ın ve iskâna açık olmayan çevresinin vakıflar sayesinde nasıl yerleşmeye sahne olup geliştiğini ortaya koyar. Ekim 1533 tarihli İbrâhim Paşa vakfiyesinin (TSMA, nr. 7029) tanzim tarihinden sonra ve yeni bir mahallelerin teşkiline yol açan Ahmed Bey Camii'nin inşa tarihi olan 949'dan (1542-43) önce düzenlendiği sanılan bir vakıf defteri parçasındaki kayıt (Sofia, National Library, nr. O. A. K. 217/8) bu durumu açık olarak gözler önüne serer. Buradaki kayıta "Yenice, nâm-ı diğer Hezargrad-ı cedîd ve Kayacık dahi derler" ibaresi yer almaktadır. Daha sonra yukarıda zikredilen dört köyün vakfa tahsisıyla ilgili kayıt bulunmaktadır. Fakat bu kayıttaki bir hata, hıristiyanların meskûn bulunduğu Kayacık'ın şehrin bir parçası olduğu kanaatine yol açmış ve bu kanaat, Ahmed Bey Camii'nin kitâbesindeki tarihin 1442 olarak okunmasından kaynaklanan bir başka yanlışla birleştirilerek Hezargrad'ın kuruluş tarihinin daha eskiye gittiği şeklindeki bilginin genelleştirilmesine sebep olmuştur (EP² [İng.], III, 342). Halbuki 1550 ve 1579-1580 tarihli Osmanlı tahrir defterleri, tamamen müslümanlarla meskûn olan Hezargrad ile hıristiyanların oturduğu Kayacıkpınarı köyünü kesin biçimde birbirinden ayırırlar ve bu sonuncusunu aynı bir köy birimi olarak zikrederler (BA, TD, nr. 982; TK, TD, nr. 559). İbrâhim Paşa'nın yeniden iskâna açarak bir kısmını Arnavutlar'ın teşkil ettiği hıristi-

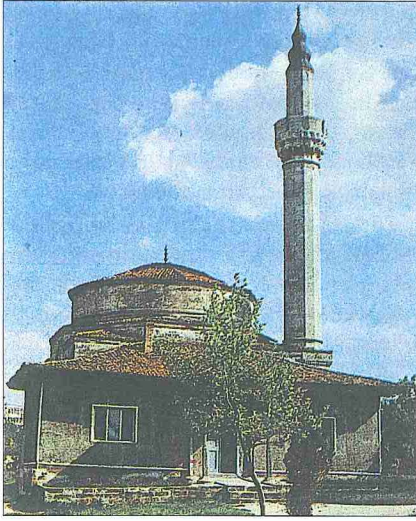
yanları yerleştiği bu dört vakıf köyden biri olan Kayacıkpınarı 1479 tarihinde de mevcut olup burada bir hâne, 1516'da ise beş hâne müslüman nüfus bulunuyordu. Köy İbrâhim Paşa vakfına geçince hıristiyanlarla iskân edildi. 1537-1538'de burada 224 hâne hıristiyan yaşıyordu. Köydeki müslümanlar ise yeni kurulan Hezargrad'a göç etmiş olmalıydılar. Diğer vakıf köyü olan Dobrova 1479'da mevcut değildi. Burası daha sonra Türk göçmenlerin iskânına uğradı; 1516'da köyde yirmi yedi hâne mevcuttu. 1537-1538'de ise on beş hâne müslüman nüfusa karşılık 114 hıristiyan hâne köyde yaşamaktaydı. Yine Türk göçmenlerce kurulan Duymuşlar, 1516'da sadece dört hâne müslüman nüfusa sahipken 1537-1538'de kırk iki hâne hıristiyan buraya yerleştirilmişti. Bunların çoğu Arnavut asıllı idi. Nitekim 1550'den sonra Türkçe adı ortadan kalkmış ve köy Arnavut adını almıştır. Bir mezraa

olarak geçen Hasanlar'ın asıl adının Dobro Voda (iyi su) olduğu kaydedilir. Bu sıralarda on sekiz hâne yürüğün yaşadığı bu mezraa 1516'da yirmi, 1537-1538'de yirmi üç, 1550'de yirmi hâne nüfusa sahipti. Bu son tarihten sonra burası terk edildi ve İnekçi adlı yeni bir iskân birimi kurularak vakfa dahil edildi.

Çevresi giderek yeni iskânlarla dolmaya başlayan Hezargrad şehri ise aynı şekilde 1550'ye kadar hızlı bir gelişme gösterdi. 1537-1538'de İbrâhim Paşa Külliyesi etrafında teşekkül eden şehirde bir mahalle bulunuyordu (Câmi-i şerif). 1542'de burada ikinci bir cami daha inşa edilerek yeni bir mahalle kuruldu. Ahmed Bey adını taşıyan bu cami Farsça kitâbesine göre 949'da (1542-43) yapılmıştı. 1550'de mahalle sayısı dörde yükselmişti. Diğer iki mahalle, Behram ve İskender beylerin adlarını taşıyan camiler çevresinde kurulmuştu. Bunlar II. Dün-

Hezargrad'ın İbrâhim Paşa evkafına dahil olduğunu gösteren 944 (1537-38) tarihli kayıt (Sofia, National Library, nr. O.A.K. 217/8, vr. 11*)

Ahmed Bey Camii – Hezargrad / Bulgaristan

ya Savaşı sonrasında kadar ayakta idi. Ahmed Bey Camii hâlâ mevcut olup İstanbul Şehzade Camii'nin stilinde oyma süslemeleri vardır. İbrâhim Paşa Camii ise 1616'da Mahmud Paşa tarafından yeniden ele alınarak inşası tamamlanmış ve hamamıyla birlikte genişletilmiştir. Caminin kitâbesinde buranın İbrâhim Paşa tarafından bitirilmeden bırakıldığı kayıtlıdır. 1980'lerde yapılan kazılar, bugünkü yapının altında küçük bir caminin duvarlarını ortaya çıkarmıştır. Bundan da muhtemelen bir tabii âfet sonucu yıkılan eski yapının bütünüyle yeniden Mahmud Paşa tarafından inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bugünkü bina Balkanlar'daki en büyük Osmanlı eserlerinden biridir.

XVII. yüzyılda ekonomik kriz ve güvensizlik ortamı kır kesiminden şehre doğru göçlere yol açtı. Bu durum Hezargrad'ın nüfusundaki artışla kendini gösterdi. 1579-1580'de tamamı müslümanlardan oluşan nüfus (205 hâne, yaklaşık 1000-1500 kişi) 1642'de 473 hâne olmuştur (yaklaşık 2000-2500 kişi). Bu yıllarda beş yeni mahalle daha kurulmuş, Kayacık köyü de hıristiyan nüfusu ile birlikte şehre bağlı bir mahalle olarak (Mahalle-i Varoş-ı Kayacık) zikredilmiştir. Diğer taraftan İran'dan gelen Ermeniler yeni bir mahalle teşkil ederek şehre yerleştiler. Böylece XVII. yüzyılın ilk yarısında Hezargrad, müslüman ve hıristiyanların bir arada karışık olarak yaşadığı bir merkez haline geldi. Bu sıralarda Dobrova ve Arnavut köyleri, diğer iskân birimleri da-

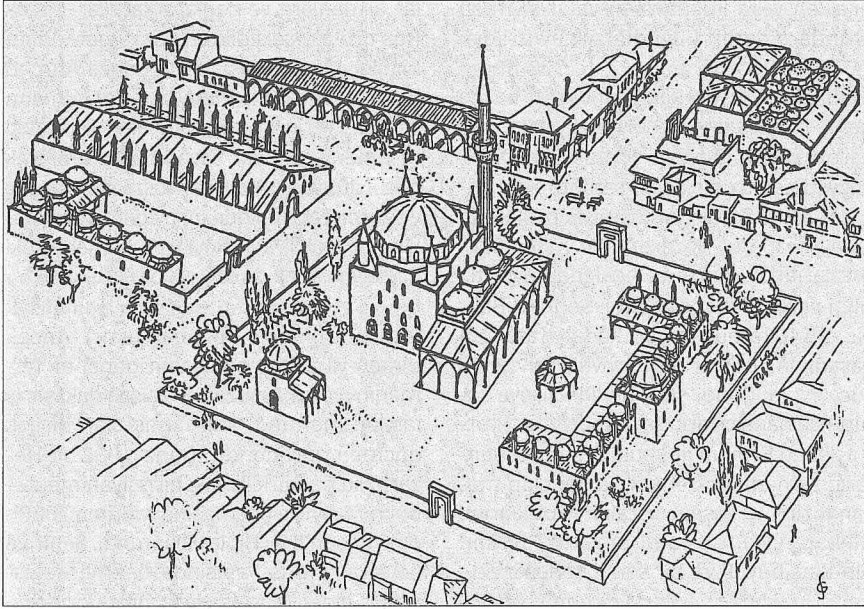
ğılırken veya küçülürken vakıf statüsü altında giderek büyüdü. Arnavut köyü (1580'de 135 hâne, 1642'de 350 hâne) mahallî hıristiyan kültür merkezi haline geldi, burada beş kilise yer alıyordu. Hezargrad'ın hıristiyan cemaati de XVII. yüzyılda en az bir okula sahipti. Şehri ziyaret eden Sofya Katolik piskoposlarının iki ayrı raporu, Hezargrad'ın XVII. yüzyıl ortalarındaki durumu hakkında ayrıntılı bilgi verir. Piskopos Peter Bogdan Bakčić, 1640'ta burada on kadar Katoliğin yaşadığını, bunların Dubrovnik'ten gelen tüccar olduğunu, şehirde iki kiliseye sahip 150 hâne civarında Ortodoks'un, yetmiş hâne Ermeni'nin bulunduğunu, bunların tamamının zenaat sahibi olup marangozluk ve inşaat ustalığı yaptıklarını, dikkat çekici üç cami arasında birinin oldukça büyük ve bir sanat şaheseri, diğerlerinin basit yapılar olduğunu belirtir. Piskopos Philip Stanislavov ise 1659'da hemen hemen aynı rakamları vererek burada 100 hâne Bulgar ve 1700 hâne Türk'ün yaşadığını yazar. 1651'de Hezargrad'a gelen Evliya Çelebi de 1700 rakamını zikreder. 1642 tarihli avâız defterinde yalnızca altmış sekizi hıristiyan 487 hâne kayıtlıdır. Stanislavov ayrıca yedi cami ve iki kilisenin bulunduğundan söz eder.

XVIII. yüzyılda Hezargrad durgunluk dönemine girdi. Hâne sayısı 1751'de ancak 534'e yükselmişti (yaklaşık 2600-2700 kişi). Yeni bir mahallenin veya caminin varlığına dair kayıtlarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır (BA, KK, nr. 2913, s. 69-77). Asıl büyük değişim XIX. yüzyılın başlarında meydana geldi. 1810'da Türk-Rus savaşları sırasında şehir işgal edildi ve tahribata uğradı. 1828-1829 savaşında da tahribat sürdü. Müslüman-

lar ormanlara ve dağlara kaçtılar, ancak Rus ordusu çekildikten sonra geri dönebildiler. Ruslar çekilmeden önce Ahmed Paşa ve İbrâhim Paşa camilerinin son cemaat yerlerini tahrip ettiler, buradaki mermer sütunları savaş hâtırası olarak götürdüler. Bu kısımlar daha sonra ağaç ve kerpiçten yeniden inşa edilmiştir. Ruslar geri çekilirken köylerde ve şehirdeki hıristiyan ahalide onlarla birlikte gitti (bu büyük göçün defteri Rus sınır muhafızlarınınca tutulmuş olup basılmıştır). Ancak birkaç yıl sonra padişahın genel af fermanının çıkması üzerine Rusya'daki şartlardan memnun kalmamış olan birçok göçmen geri döndü. Daha 1832'de Hezargrad'da bir kilise ve hıristiyan mektebinin faaliyete geçmesine rağmen 1828'deki göçün izleri kolay silinmedi. Şehir ve köylerin nüfus yapısında önemli değişimler oldu. Meselâ Hezargrad kazasına bağlı olup Bulgarca adlar taşıyan ve önceleri hıristiyan nüfusun yoğun olduğu yirmi yedi köyde 1841'de 1124 hâne hıristiyan yaşamaktaydı. Bu rakam 1642'de 2254 idi. Diğer taraftan aynı köylerin müslüman ahalisinin nüfuslarında yükselme oldu. 1642'de 869 hâne olan nüfus 1841'de 2903'e ulaşmıştı. Vakıf köyü olan Arnavutköy nüfusunun $\frac{2}{3}$ 'ünü kaybetmişti. Ermeni nüfus da ortadan kalkmıştı.

Edirne Antlaşması'ndan sonra (1829) Bulgar topraklarındaki yeni gelişmeler Hezargrad ve çevresini de etkiledi. Yeniden canlanan ekonomi ve demografik gelişme sonucu, Balkan dağlarında ve vadilerde yaşayan Bulgar köylüleri büyük gruplar halinde Kuzeydoğu Bulgaristan'daki ovalara, Deliorman içlerine ve Dobruca yakınlarına yerleşmeye başladılar. Daha çok küçük ailelerden oluşan Türk

İbrâhim Paşa
Camii –
Hezargrad /
Bulgaristan

Hezargrad İbrâhim Paşa Külliyesi'nin XVII. yüzyıl başlarındaki konumunu gösteren Machiel Kiel ve Cerd Schneider'in hazırladığı rekonstrüksiyon

nüfusunun artışı ise yavaşladı. 1841-1873 yılları arasında Hezargrad'ın müslüman nüfusu 1207'den 1244'e yükselmışken hıristiyanlar 167 hânedan 563 hâneye çıkmıştı (% 12'den % 31'e). Bu gelişme Hezargrad köylerinde de meydana geldi. Meselâ vakıf köyü olan Hasanlar, önceleri tamamıyla müslümanlarla meskûn iken 1873'te buradaki 197 hânedan seksen birini hıristiyanlar oluşturuyordu. *Tuna Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre 1285'te (1868-69) Hezargrad'da on bir cami, iki medrese, dört tekke, bir hamam, 608 dükkân ve iki kilise vardı. Nüfusun % 66'sını müslümanlar oluşturuyordu. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'ndan ve Bulgar Prensiği'nin kuruluşundan sonra şehrin yapısı yavaş yavaş değişmeye başladı. 1873'te 10.400 olan nüfus (6860 müslüman, 3540 gayri müslim), 1887'de 11.840'a (6509 müslüman, 5331 gayri müslim), 1900'de 13.829'a (6169 müslüman, 7660 gayri müslim), 1926'da 15.421'e (5873 müslüman, 9578 gayri müslim), 1934'te ise 15.730'a (6183 müslüman, 9547 gayri müslim) yükselmişti. Müslüman nüfusun oranı da giderek düşmüş ve 1934'teki rakamlara göre % 39 olmuştu. Aynı seyir köylerde de görüldü. Pek çok müslüman Osmanlı idaresindeki topraklara göç etti. Onların yerini dağlardan inen fakir Bulgar köylüleri doldurdu. Bu tama-

mıyla hükümetin bilgisi dışında kendiliğinden meydana gelen bir hareketti. 1930'larda bölgedeki Bulgar nüfusun artışı yavaşladı ve müslümanlar yeniden çoğalmaya başladılar. Hezargrad, özellikle 1945'ten sonraki endüstrileşme çabaları sonucu büyümesini sürdürdü. Köylerdeki Bulgarlar şehre göç etti, müslümanlar ise köylerde kalarak 1878-1940 devresindeki azalışlarını telâfi ettiler. Şehirdeki Bulgarlaşma, Türk eserlerinin ortadan kaldırılmasını da beraberinde getirdi. 1940'ta şehirde dört cami varken 1970'te sadece ikisi ayakta kalabilmişti; bunlardan Ahmed Bey Camii ibadete açıktı. 1980'den bu yana İbrâhim Paşa Camii restorasyona alınmıştır. Günümüzde 52.000 nüfusa sahip olan ve seramik ile ilâç endüstrisinin geliştiği Hezargrad'da çeşitli yüksekokullar ve bir arkeoloji müzesi bulunmakta, müftü de burada oturmaktadır.

Hezargrad, Osmanlı idaresi altında bir kadılık merkezi ve kaza statüsünde bulunmaktaydı. Burası, daha sonra Rusçuk kazası olarak adlandırılacak olan Çernovi kazasının güney parçasının ilâvesiyle oluşturulmuştu. Şumnu kazasının bir parçası da yine buraya katılmıştı. Hezargrad kazasından ilk olarak 1550 tahririnde söz edilmektedir. 1934'te millî hükümet Hezargrad bölgesinin yer adlarını de-

ğiştirmiş, 126 eski Türk köyüne Bulgarca yeni adlar verilmiştir (meselâ Hasanlar: Getsevo, İnebey: Strazets, Sofular: Bogomiltsi ve Arnavut: Poroişte). Bugün Hezargrad köylerindeki ahalinin bir kısmı, 1500-1550 yıllarında Anadolu'dan gelen ataları gibi Alevî temayüllüdür.

Türkler arasında Hezargrad adı etrafında bazı efsaneler ortaya çıkmıştır. Bunlara göre bu ad, bölgeye 1000 çadır olarak gelip yerleşen ilk Türk göçmenleri nitelendirmektedir. Bu halk etimolojisi, tıpkı 1388-1389'da Osmanlılar'ca tahrip edilen eski bir Bulgar şehri hikâyesi gibi doğru değildir. XVI. yüzyılda İbrâhim Paşa Medresesi eğitim ve kültür bakımından önemli rol oynamasına rağmen burada yetişen meşhur bir şair veya müellife rastlanmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- T SMA, nr. 7029; Sofia, National Library, TD, nr. O. A. K. 45/29 (1479 tarihli), O. A. K. 217/8 (1537-38 tarihli), vr. 11*; BA, MAD, nr. 11, 282; BA, TD, nr. 370, 382, 982; BA, KK, nr. 2913, s. 69-77, 6475; TK, TD, nr. 559; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 245, 255; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, I, 112; *Acta Bulgariae Ecclesiastica ab 1565 usque AD 1799* (ed. E. Fermentzjev), Zagreb 1887; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 310-311; F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1880, III, 320-322; *Tuna Vilâyeti Salnâmesi* (1290), s. 145-149; C. Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Prag-Wien-Leipzig 1891, s. 124-125; A. Yavaşov, *Razgrad, negovo arheologičeski i istoričeski minalo*, Sofia 1939; Z. Čankov, *Geografski Rečnik na Balgarija*, Sofia 1939, s. 357-358; *Istorija na Balgarskata Arhitektura* (ed. D. Dimitrov), Sofia 1965, s. 602; R. F. Hodinot, *Bulgaria in Antiquity, An Archaeological Introduction*, London 1975, s. 157; H. J. Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei 1864-1878*, Freiburg 1976; Feridun Emecen, "XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskân Tipi ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi: Tebliğler*, Ankara 1990, s. 543-550; S. S. Bobçev, "Za deliormanskite Turtsi i za Kizilbasite", *Sbornik na Balgarskata Akademiya an Naukite*, XXIV, Sofia 1929; Sonja Georgieva, "Srednovekovnoto Selište nad anticnija grad Abrittus", *Izvestija Arheologičeski Institut*, XXIV, Sofia 1961, s. 9-35; Osman Keski-oğlu, "Bulgaristan'da Bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri", *VD*, VIII (1969), s. 309-329; Ara Margos, "Kade se e namiral Srednovekovnijat grad Hrasgrad", *IP*, XLIV/12 (1988), s. 57-62; I. Şahin - Feridun Emecen - Yusuf Halaçoğlu, "Turkish Settlement in Rumelia in the 15th and 16th Centuries", *IJTS*, IV/2 (1989), s. 34-35; Machiel Kiel, "Urban Development in Bulgaria in the Turkish Period", a.e., IV/2 (1989), s. 105-107; a.mlf., "Hrazgrad-Hezargrad-Razgrad, The Vicissitudes of a Turkish Town in Bulgaria", *Turcica*, XXI-XXIII, Paris 1991, s. 494-563; B. Cvetkova, "Hezargrad", *EI*² (Ing.), III, 342; *Entsiklopedija Balgarija*, Sofia 1986, V, 663-671.

